



MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
XXI

(Ayrıbasım / Offprint)



MERSİN
2013

KAAM YAYINLARI
OLBA
XXI

© 2013 Mersin Üniversitesi/Türkiye
ISSN 1301 7667
Yayıncı Sertifika No: 14641

OLBA dergisi;
ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST
ve

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) Kısaltmalar Dizini'nde 'OLBA' şeklinde yer almaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir ve Mayıs ayında olmak üzere, yılda bir kez basılmaktadır.
Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.

Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.

Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the journal OLBA..

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu taktirde basılacaktır.

Articles should be written according the formats mentioned in the following web address.

Redaktion: Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan

OLBA'nın yeni sayılarında yayımlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü, 33342 Mersin - TURKEY

Diğer İletişim Adresleri
Other Correspondance Addresses

Tel: 00.90.324.361 00 01 (10 Lines) 4730 / 4734

Fax: 00.90.324.361 00 46

web mail: www.kaam.mersin.edu.tr

www.olba.mersin.edu.tr

e-mail: sdurugonul@gmail.com

kaam@mersin.edu.tr

Baskı / Printed

Matsis Matbaa Hizmetleri

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51 Sefaköy / İstanbul

Tel: 00.90.212.624 21 11 www.matbaasistemleri.com

Sertifika No: 20706

Dağıtım / Distribution

Zero Prod. Ltd.

Tel: 00.90.212.244 75 21 Fax: 00.90.244 32 09

info@zerobooksonline.com www.zerobooksonline.com/eng



MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-XXI

MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-XXI

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Haluk ABBASOĞLU
Prof. Dr. Tomris BAKIR
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN
Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU
Prof. Dr. Susan ROTROFF
Prof. Dr. Marion MEYER



MERSİN
2013

İçindekiler/Contents

Asuman Çırak – Mustafa Tolga Çırak – Ahmet Cem Erkman <i>Kelenderis Halkının Diş ve Çene Paleopatolojileri</i> (<i>Paleopathological Analysis of Teeth and Jaws Obtained from Kelenderis Excavations</i>)	1
Okşan Başoğlu – Atakan Akçay – Pınar Gözlük Kırmızıoğlu Simge Gökkoyun – Tuğçe Şener <i>Diyarbakır/Aşağı Salat Höyüğü İskeletleri</i> (<i>The Skeletons of Diyarbakır/Aşağı Salat</i>)	27
Elif Koparal <i>Teos and Kyrbissos</i> (<i>Teos ve Kyrbissos</i>)	45
Ümit Aydınoğlu <i>Paslı: Dağlık Kilikia’da Bir Kırsal Yerleşimin Değişim Süreci</i> (<i>Paslı: The Process of Change of a Rural Settlement in Rough Cilicia</i>)	71
Emre Okan <i>Çeşme Müzesi’nde Bulunan Yayıc Amphora Üzerine Düşünceler</i> (<i>Thoughts on the Churn Amphora Held in Çeşme Museum</i>)	101
Mehmet Tekocak – K. Levent Zoroğlu <i>Kelenderis’te Bulunan Bir Grup Roma Dönemi Ticari Amphorası ve Düşündürdükleri</i> (<i>A Group of Roman Transport Amphorae from Kelenderis and Some Thoughts on Them</i>)	109
Erkan Dündar <i>Roman Amphora Stamps from Patara</i> (<i>Patara’dan Roma Dönemi Amphora Mühürleri</i>)	141
Celal Şimşek – Bahadır Duman <i>Lycos Laodikeiası’ndan Bir Grup Yerel Üretim Kandil</i> (<i>A group of locally produced lamps from Laodikeia ad Lycum</i>)	151
Hatice Körsulu <i>Kappadokia Komanası Sigillataları</i> (<i>The Sigillata from Comana in Cappadocia</i>)	181

Julian Bennett	
<i>Agricultural Strategies and the Roman Military in Central Anatolia During the Early Imperial Period</i> (<i>Erken İmparatorluk Döneminde Orta Anadolu'da Tarımsal Stratejiler ve Roma Ordusu</i>)	315
Murat Durukan – Deniz Kaplan – Ercan Aşkın	
<i>Septimius Severus Döneminde Elaiussa Sebaste'nin Duraklaması, Korykos'un Yükselişi</i> (<i>Die Stagnation von Elaiussa Sebaste, der Aufstieg von Korykos zur Zeit des Septimius Severus</i>)	345
Dinçer Savaş Lenger	
<i>Salamis'e Atfedilen Makedon Krali Bronzlar Üzerine Bir Değerlendirme</i> (<i>An Evaluation of the Macedonian Royal Bronze Coins Which Have Been Attributed to Salamis</i>)	371
Ferit Baz – Selçuk Seçkin	
<i>Neue Grabinschriften aus Pylai in Bithynien</i> (<i>Bithynia'daki Pylai Kentinden Yeni Mezar Yazıtları</i>)	387
Elif Keser-Kayaalp	
<i>The Church of Virgin at Amida and the Martyrium at Constantia: Two Monumental Centralised Churches in Late Antique Northern Mesopotamia</i> (<i>Amida'daki Meryem Ana Kilisesi ve Constantia'daki Martyrium: Kuzey Mezopotamya'da Geç Antik Döneme Tarihlenen İki Anıtsal Mezar Kilise</i>)	405
Ayşe Aydın	
<i>Marmaris Müzesi'ndeki Ampullalar</i> (<i>The Ampullae at the Marmaris Museum</i>)	437
Hatice Özyurt-Özcan	
<i>Akyaka'daki Çatalçam Bazilikasına Ait Döşeme Mozaikleri</i> (<i>The Floor Mosaics of the Çatalçam Basilica in Akyaka</i>)	457
Corrigenda	489

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
BİLİMSEL SÜRELİ YAYINI ‘OLBA’

Kapsam

Olba süreli yayını Mayıs ayında olmak üzere yılda bir kez basılır. Yayınlanması istenilen makalelerin en geç her yıl Kasım ayında gönderilmiş olması gerekmektedir.

1998 yılından bu yana basılan Olba; Küçükasya, Akdeniz bölgesi ve Orta-doğu’ya ilişkin orijinal sonuçlar içeren Antropoloji, Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji, Klasik Filoloji (ve Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri), Eskiçağ Tarihi, Nüvizmatik ve Erken Hıristiyanlık Arkeolojisi alanlarında yazılmış makaleleri kapsamaktadır.

Yayın İlkeleri

1. a. Makaleler, Word ortamında yazılmış olmalıdır.
 - b. Metin 10 punto; özet, dipnot, katalog ve bibliyografya 9 punto olmak üzere, Times New Roman (PC ve Macintosh) harf karakteri kullanılmalıdır.
 - c. Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
 - d. Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da italik) kullanılmamalıdır.
2. Noktalama (tireler) işaretlerinde dikkat edilecek hususlar:
 - a. Metin içinde her cümlelin ortasındaki virgülden ve sonundaki noktadan sonra bir tab boşluk bırakılmalıdır.
 - b. Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgül) işaretlerinden önce yer almalıdır.
 - c. Metin içinde yer alan “fig.” ibareleri, küçük harf ile ve parantez içinde verilmeli; fig. ibaresinin noktasından sonra bir tab boşluk bırakılmalı (fig. 3); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalı (fig. 2-4). Ardışık değilse, sayılar arasına nokta ve bir tab boşluk bırakılmalıdır (fig. 2. 5).
 - d. Ayrıca bibliyografya ve kısaltmalar kısmında bir yazar, iki soyadı taşıyorsa soyadları arasında boşluk bırakmaksızın kısa tire kullanılmalıdır (Dentzer-

Feydy); bir makale birden fazla yazarlı ise her yazardan sonra bir boşluk, ardından uzun tire ve yine boşluktan sonra diğer yazarın soyadı gelmelidir (Hagel – Tomaschitz).

3. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha ya da resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliyografya (Makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, lev. LIV-LVII.

Dipnot (kitaplar için)

Richter 1977, 162, res. 217.

Dipnot (Makaleler için)

Oppenheim 1973, 9, lev.1.

Diğer Kısaltmalar

age.	adı geçen eser
ay.	aynı yazar
vd.	ve devamı
yak.	yaklaşık
v.d.	ve diğerleri
y.dn.	yukarı dipnot
dn.	dipnot
a.dn.	aşağı dipnot
bk.	Bakınız

4. Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece “fig.” kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. (Levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır).
5. Word dökümanına gömülü olarak gönderilen figürler kullanılmamaktadır. Figürlerin mutlaka sayfada kullanılması gereken büyüklükte ve en az 300 pixel/inch çözünürlükte, photoshop tif veya jpeg formatında gönderilmesi

gerekmektedir. Adobe illustrator programında çalışılmış çizimler Adobe illustrator formatında da gönderilebilir. Farklı vektörel programlarda çalışılan çizimler photoshop formatına çevrilemiyorsa pdf olarak gönderilebilir. Bu formatların dışındaki formatlarda gönderilmiş figürler kabul edilmeyecektir.

6. Figürler CD'ye yüklenmelidir ve ayrıca figür düzenlemesi örneği (layout) PDF olarak yapılarak burada yer almalıdır.
7. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir.
8. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır.
9. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla 20 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
10. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca yazılabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise en az 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce veya Almanca özet bulunmalıdır. Makalenin her iki dilde de başlığı gönderilmelidir.
11. Özeti altında, Türkçe ve İngilizce veya Almanca olmak üzere altı anahtar kelime verilmelidir.
12. Metnin word ve pdf formatlarında kaydı ile figürlerin kopyalandığı iki adet CD (biri yedek) ile birlikte bir orijinal ve bir kopya olmak üzere metin ve figür çıktısı gönderilmelidir.
13. Makale içinde kullanılan özel fontlar da CD'ye yüklenerek yollanmalıdır.

MERSIN UNIVERSITY
‘RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY’
JOURNAL ‘OLBA’

Scope

Olba is printed once a year in May. Deadline for sending papers is November of each year.

The Journal ‘Olba’, being published since 1998 by the ‘Research Center of Cilician Archeology’ of the Mersin University (Turkey), includes original studies done on antropology, prehistory, protohistory, classical archaeology, classical philology (and ancient languages and cultures), ancient history, numismatics and early christian archeology of Asia Minor, the Mediterranean region and the Near East.

Publishing Principles

1. a. Articles should be written in Word programs.
b. The text should be written in 10 puntos; the abstract, footnotes, catalogue and bibliography in 9 puntos ‘Times New Roman’ (for PC and for Macintosh).
c. Footnotes should take place at the bottom of the page in continous numbering.
d. Titles within the article should be written in small letters and be marked as bold. Other choises (big letters, underline or italic) should not be used.
2. Punctuation (hyphen) Marks:
 - a. One space should be given after the comma in the sentence and after the dot at the end of the sentence.
 - b. The footnote numbering within the sentence in the text, should take place before the comma in the sentence or before the dot at the end of the sentence.
 - c. The indication fig.:
 - * It should be set in brackets and one space should be given after the dot (fig. 3);
 - * If many figures in sequence are to be indicated, a short hyphen without space between the beginning and last numbers should be placed (fig. 2-4); if these are not in sequence, a dot and space should be given between the numbers (fig. 2. 5).

d) In the bibliography and abbreviations, if the author has two family names, a short hyphen without leaving space should be used (Dentzer-Feydy); if the article is written by two or more authors, after each author a space, a long hyphen and again a space should be left before the family name of the next author (Hagel – Tomaschitz).

3. The ‘Bibliography’ and ‘Abbreviations’ should take part at the end of the article. The ‘Abbreviations’ used in the footnotes should be explained in the ‘Bibliography’ part. The bibliography used in the footnotes should take place as abbreviations and the following order within the abbreviations should be kept: Name of writer, year of publishment, page (and if used, number of the illustration). This rule should be applied even if a publishment is used only once.

Bibliography (for books):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliography (for articles):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, pl. LIV-LVII.

Footnotes (for books):

Richter 1977, 162, fig. 217.

Footnotes (for articles):

Oppenheim 1973, 9, pl.1.

Miscellaneous Abbreviations:

op. cit.	in the work already cited
idem	an author that has just been mentioned
ff	following pages
et al.	and others
n.	footnote
see	see
infra	see below
supra	see above

4. For all photographs, drawings and maps only the abbreviation ‘fig.’ should be used in continous numbering (remarks such as Plate, Picture, Drawing, Map or any other word or abbreviaton should not be used).

5. Figures, embedded in Word documents can not be used. Figures have to be in the length in which they will be used in the page, being at least 300 pixel/ inch, in photoshop tif or jpeg format. Drawings in adobe illustrator can be sent in this format. Drawings in other vectoral programs can be sent in pdf if they can't be converted to photoshop. Figures sent in other formats will not be accepted.
6. Figures should be loaded to a CD and a layout of them as PDF should also be undertaken.
7. Photographs, drawings or maps taken from other publications are in the responsibility of the writers; so the sources have to be mentioned.
8. A list of figures should take part at the end of the article.
9. The text should be within the remarked formats not more than 20 pages, the drawing and photographs 10 in number.
10. Papers may be written in Turkish, English or German. Papers written in Turkish must include an abstract of 500 words in Turkish and English or German. It will be appreciated if papers written in English or German would include a summary of 500 words in Turkish and in English or German. The title of the article should be sent in two languages.
11. Six keywords should be remarked, following the abstract in Turkish and English or German .
12. The text in word and pdf formats as well as the figures should be loaded in two different CD's; furthermore should be sent, twice the printed version of the text and figures.
13. Special fonts should be loaded to the CD.

AKYAKA'DAKİ ÇATALÇAM BAZİLİKASINA AİT DÖŞEME MOZAIKLERİ*

Hatice ÖZYURT ÖZCAN**

ABSTRACT

The Floor Mosaics of the Çatalçam Basilica in Akyaka

The basilica which is the subject of our study is located in the territorium of the ancient city of Idyma (in Akyaka, a province of Muğla). Here illicit digs have been carried out and two Turkish tombs and some architectural remains of the Early Christian Period were uncovered. Thereafter, a rescue excavation was carried out for two seasons by the Muğla Archaeological Museum.

Excavations brought to light a three-aisle basilical church with three apses and a narthex to the west, small finds of architectural sculpture as well as mosaic pavements in opus tessellatum technique. The central nave is paved with mosaics from the doorway of the narthex to the beginning of the apse. The mosaic is worked in opus tessellatum technique with tesserae cut from marble, brick and basalt. Alongside the animal figures, the decoration comprises floral and geometric motifs. Although poorly preserved, the extant parts reveal the characteristics and favorite themes of the period. In the bema, on the other hand, are panels decorated with peacocks, geometric arrangements, pomegranate and symmetrical wild goats flanking a tree, all framed with floral and geometric borders.

The most important document dealing with the Çatalçam mosaics appears in the inscription. The inscription is dated to the 6th century according to the characteristics of its letters. The figurative and geometric decorations of the mosaic are common and analogically can be dated to the same century as the inscription.

Keywords: Caria, floor mosaic, early Christian period, inscription.

* Bu yayın, DAI'nin 2011 yılında verdiği bursla Atina Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde hazırlanmıştır. DAI'ye sağladığı imkanlardan dolayı teşekkür ederim.

** Yrd. Doç. Dr. Hatice Özyurt Özcan, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Muğla. E-posta: ozyurthatice@mu.edu.tr

ÖZET

Günümüzde Muğla'ya bağlı bir belde olan Akyaka'da Muğla Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazıları sonucunda orta nefli mozaik döşemeli üç nefli, üç apsisi, bazilikal planlı bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Küp şekline getirilmiş mermer, tuğla ve kireç taşının kullanıldığı tessaralardan yapılmış opus tessellatum tekniğindeki mozaikler, geometrik formların dış çerçeve olarak kullanıldığı hayvan figürlerinin yanı sıra, bitkisel ve geometrik motiflerin panoların iç düzenlemelerinde yer aldığı zengin bir bezeme programına sahiptir.

Bordürlerde ve panoları kaplayan geniş alanlarda uygulanan geometrik düzenlemelerin, çok yaygın kullanımı olan basit formlardan meydana geldikleri görülmektedir. Geometrik desenli panolar bemanın templon stylobatına yakın bölümünde başlamış ve orta nefte yaygınlaşmıştır. Bazilikanın bemasında ve orta nefin dış bordürlerinde ise, tavus kuşaları, kantharos, nar, geyik ve yunuslardan oluşan figürlü kompozisyonlara yer verilmiştir.

Çatalçam Bazilikasına ait en önemli belgeyi mozaikler üzerindeki yazıt oluşturmaktadır. Yazıt, genel yazı karakteri dikkate alınarak, 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Mozaikler üzerindeki figürlü ve geometrik bezemelerde Geç Antik sanatın yaygın formları olarak benzer örnekler yardımıyla yazıtla aynı yüzyıla tarihlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karia, Döşeme Mozaiği, Erken Hıristiyanlık, Yazıt.

Çalışmaya konu olan mozaikler, Idyma Antik kenti sınırlarında bulunan, günümüzde Muğla'ya bağlı bir belde olan Akyaka'da¹, kaçak kazı ihbarı üzerine Muğla Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazılarıyla² açığa çıkarılan bazilikal planlı bir kilisenin³ taban döşemelerini oluşturmaktadır.

Karia kentlerinden biri olan Idyma⁴, Keramos (Gökova) Körfezinin⁵ kuzeydoğu ucunda, Sakar geçidinin güneyinde, küçük Asartepe üzerindeki yamaçlarda kurulmuştur. Adına ilk defa M.Ö. 5. yüzyıl ortalarında Attika-

¹ Papazlık deresinin azmak yolu ile birleştiği Çatalçam sokakta bulunan yapının yer aldığı mekan, halk arasında Eren Dede olarak adlandırılmaktadır.

² Doç. Dr. Kaan İren ile birlikte bilimsel danışmanlığını yaptığım Çatalçam Bazilikası kazıları, 2010 ve 2011 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Kazıda çıkan eserlerin yayın hakkını tarafıma veren Muğla Arkeoloji Müzesi Müdürlüğüne teşekkür ederim.

³ Bulunduğu sokağın adını verdiğimiz Bazilika, 28.85 m. uzunluğunda ve 13.15 m. genişliğindedir. Stylobat dizileri ile üç nefe ayrılmış olan bazilikanın doğusunda üç apsisi, batısında ise bir narteksi bulunmaktadır. Yapının mimarisi ve diğer buluntuları ayrı bir çalışmada değerlendirilmiş olup yayın aşamasındadır.

⁴ Ptolemaios V.2.20.

⁵ Piri Reis 16. yüzyılda Keramos'dan Kerme körfezi olarak bahseder ve kıyıların ayrıntılı bir haritasını verir. Bk. Piri Reis 1988, 505, 508.

Delos deniz birliği vergi listelerinde rastlanan⁶ kent, M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sikke basmaya başlamıştır⁷. Antik dönemin önemli yerleşimlerinden biri olduğu kaynaklardan bilinen Idyma'nın, Hıristiyanlık döneminde de varlığını sürdürdüğü mimari buluntulardan⁸ anlaşılırken bunları destekleyecek tarihi bilgiler oldukça azdır⁹.

Kazılar, yan nefleri tuğla döşemelerle kaplı olan Çatalçam Bazilikası'nın sadece orta nefinin mozaik döşeli olduğunu göstermiştir (fig. 1.2)¹⁰. Orta nefin giriş kısmından başlayıp, apsis başlangıcına kadar devam eden opus tessellatum tekniğindeki mozaikler mermer, tuğla ve kireç taşının küp şekline¹¹ getirilerek kullanıldığı tesseralardan oluşmaktadır. Mozaiklerin büyük bir bölümü zarar görmüş olarak açığa çıkarılmış olmasına karşın korunulanlar, dönem özelliklerini bize aktaracak sağlamlıktadır.

Mozaikler, geometrik formların dış çerçeve olarak kullanıldığı hayvan figürlerinin yanı sıra, bitkisel ve geometrik motiflerin panoların iç düzenlemelerinde yer aldığı zengin bir bezeme programına sahiptir.

Mozaiklerin Tanımlanması

I. Bema bölümündeki mozaikler (fig. 1.2.3)

Kilise'nin bema alanında¹² 5'i figürlü ve bitkisel kompozisyonlardan,

⁶ Köhler 1870, 186; Eddy 1973, 56 vd.

⁷ Head 1897, 61 vd, lev. 21; Eddy 1973, 72, 99; Robert 1937, 473, lev. 5-6.

⁸ Çalışmaya konu olan kilisenin varlığı ilk defa, 2004-2010 yılları arasında Akyaka'da yüzey araştırmaları yapan Kaan İren tarafından tespit edilmiştir. Bkz., İren 2005a, 403, res. 7; İren 2005b. Kenti gören seyyah ve araştırmacılar, kazılarla açığa çıkarılan bu bazilikadan hiç bahsetmezken, kentin diğer iki bazilikasının yerini detaylı olarak tarif etmektedirler. Bunlardan biri eski iskelenin üst yamacındaki bir düzlükte yer alır. Bazilikal planlı yapının günümüzde sadece üçlü apsisleri görülebilmektedir. Bk. Bean – Cook 1957, 71-72; İren 2005a, I, 403-404; İren- Gürbüz 2006, 8-10. Diğer kilise kalıntısı ise günümüzde Haşım'ın Bahçesi olarak anılan yazılı taştadır. Bk. Robert 1937, 488; Bean – Cook 1957, 72; İren – Gürbüz 2006, 8-10. Kentte bir kısmı belediye binasının önünde sergilenen etrafa dağılmış erken Hıristiyanlık dönemine ait mimari plastik eserler de bulunmaktadır. Bk. Ruggieri 2005, 98; Robert 1937, 488; Bean – Cook 1957, 72-73.

⁹ Bizans tarihçisi Stephanos Idyma ile ilgili olarak sadece kentle aynı adı taşıyan bir nehrin kenarında olduğu bilgisini vermektedir. Bkz., Stephanos, Idyma. İmparator Konstantinos Porphyrogenitos, 'De Thematibus' adlı eserinde Knidos'dan doğuya doğru gidildiğinde Oidimos körfezine varıldığından söz eder. Fraser-Bean, söz konusu körfezin Idyma olduğunu belirtir. Bk. Fraser – Bean 1954, 60.

¹⁰ Yapının planı ve mozaiklerin çizimi yüksek lisans öğrencisi Gürol Aytepe tarafından yapılmıştır.

¹¹ Tesseralar 1.50 x 1.50 cm. boyutlarındadır.

¹² Bemanın, tempon stylobatı başlangıcına kadarki genişliği: 5.30 m., uzunluğu: 4.75 m.dir.

6'sı geometrik düzenlemelerden oluşan 11 mozaikli pano bulunmaktadır. Araları geometrik, dış kenarları bitkisel desenli bordürle çevrelenmiş olan bu panolardan kuzey ve güneyde bulunan karşılıklı düzenlemelerin birbirini tekrarladığı görülür.

Dış bordür (fig. 3.4): Bemanın kuzey ve güneyini çevreleyen bir bölümü korunmuş dış bordür, helezona dönüşmüş kıvrımları bulunan 'S' şeklindeki şeritlerden oluşmaktadır. Helezonlu kıvrımları siyahla taşlarla yapılan bordürün zemininde krem renkli tesseralar kullanılmıştır. Bu bordür ile panoların arasını, 15 cm. genişliğinde kenarları siyah, ortası krem renkli tesseralardan yapılmış düz bir şerit dolanmaktadır.

1 ve 2 Nolu panolar¹³ (fig. 4): Geometrik düzenlemelerin yer aldığı panolardan güneydeki sağlam olarak günümüze ulaşırken, kuzey panonun sadece bir bölümü tanımlanabilmektedir. Dügümlerle bezeli dairesel motiflerden oluşan bu düzenlemelerde kullanılan renkler, orta dolgularda ve zemin boşluklarında kırmızı, motiflerin dış çerçevelerinde siyah, zincir aralarında ise krem ve sarıdır.

3 Nolu pano (fig. 3. 5 A.B.C): İki geometrik desenli düzenlemenin ortasında bulunan bu panoda¹⁴, eksene yerleştirilmiş bir kantharos etrafında karşılıklı tavus kuşlarından oluşan bir kompozisyona yer verilmiştir. Üçgen bir kaideden yukarıya doğru genişleyen dilimli şişkin gövdeli, geniş ağızlı, kulpsuz kantharos üzerinde siyah, sarı, kırmızı ve krem renkli tesseralar kullanılmıştır. Bir ayakları öne doğru uzanmış hareket halindeki profil görüntülü karşılıklı tavusların gagaları ortadaki kantharosa doğrudur. Kantharosun güneyindeki tavusun arkasında bir başka tavusa ait baş ve gövdenin bir kısmı korunmuştur. Figürlerin aralarına, bir dalın ucundan sarkan pembe ve sarıyla renklendirilmiş oval biçimli bitki motifleri yerleştirilmiştir. Kompozisyonda tavusların gaga, göz ve ibiklerinde kırmızı, gövde üzerinde erguvan, sarı ve pembe dış konturlarda ise, siyah renkli tesseralar kullanılmıştır.

İç bordür¹⁵ (fig. 6): Üçlü panonun etrafını zincir motifinden oluşan bir bordür dolandır¹⁶. Bu bordürün dış konturları siyah, iç düzenlemeleri kırmızı, sarı, krem ve pembe tesseralarla renklendirilmiştir.

¹³ Balmelle 2002, Pl. 235a, 368.

¹⁴ Panonun U. 1. 21 m.; G. 0.76 m.

¹⁵ Balmelle 2002, Pl.71b, 121.

¹⁶ Bordürün U. 1.27 m.; G.0.27 m.

4 ve 5 Nolu panolar (fig.3. 7A-B): Karşılıklı olarak yerleştirilmiş aynı kompozisyonla bezeli ikiz panolar¹⁷, bemanın kuzeybatı ve güneybatısındadır. Her ikisi de tahrip olmuş bu panolardan güneydeki daha iyi korunmuştur. Panonun ortasındaki ağaç motifi eksenini oluşturmaktadır. Ağacın iki yanında karşılıklı olarak profilden gösterilmiş geyiklerin arka ayakları zemine basarken ön ayakları, ağacın gövdesine doğru uzanmaktadır. Düzenlemenin üst bölümündeki boşluklar ise kuş figürleriyle doldurulmuştur. Kırmızı, beyaz, erguvan ve siyah renkli tesseralar figürlerde kullanılırken, zemin beyaz tesseralardan oluşmaktadır.

6 Nolu pano (fig.3. 8 A-B): Bemanın kuzeybatısında, tavus kuşlu tasvirin hemen altında, in situ kiborion kaidesinin eksenini üzerindeki pano¹⁸ dış konturları siyah, ortası krem renkli tesseralardan oluşan düz şeritlerle çevrelenmiştir. Bir bölümü tahrip olmuş panodan arta kalan, dallardan sarkan birkaç nar motifidir. Pembe zemin üzerinde, dallarında siyahın kullanıldığı ağacın namları, sarı ve erguvan renkli tesseralardan oluşmaktadır.

7 Nolu pano¹⁹ (fig. 3. 9): Templon stylobatına sınır oluşturduğu anlaşılan üç parça halinde korunmuş pano, altar tabanı ile aynı düzlem üzerindedir²⁰. Kompozisyonu pembe, erguvan, krem ve sarı renkteki tesseralardan yapılmış, baklava motifleri²¹ oluşturur. Panonun dış konturları siyah, içi krem renkli taşlardan oluşan düz bir şerit ile çevrili olduğu mozaik kalıntılarından anlaşılmaktadır.

II. Naos bölümündeki mozaikler (fig. 1. 10)

Yapının templon stylobatından narteks girişine kadarki²² bölümü iki bordürle çevrilidir²³. Mevcut mozaik kalıntıları, bordürlerin içinde kalan alanda²⁴ iki farklı düzenlemeden oluşan panoların varlığına işaret etmektedir.

¹⁷ Panoların U. 1.23 m.; G. 0.73 m.

¹⁸ Panonun G. 06.50 m.

¹⁹ Balmelle 2002, Pl. 114d, 173.

²⁰ Panonun U. 3.30 m.; G. 0.96 m.dir.

²¹ Motifin boyutları 10 x 10 cm.dir.

²² Bu bölümün U. 15.23 m., G. 5.30 m.dir.

²³ Dış bordürün G. 0.43 m., U. 14.68 m. İç bordürün G. 0.40 m., U. 9.37 m.

²⁴ Bu alanın U. 11 m., G. 4.35 m.

Dış bordür (fig.10): Doğu yönde stylobat sırasının hemen bitiminde başlayan bordürün kuzey bölümü kısmen korunurken, güneydeki mozaiklerin büyük oranda tahrip olduğu buna karşın kuzey bordürdeki kompozisyonların simetrik olarak burada da tekrarlandığı, parçalar halinde korunmuş mozaiklerden anlaşılmaktadır.

Dış bordür doğu bölüm (fig. 2. 10): Stylobata sınır oluşturan bordürün²⁵ etrafı siyah ve beyaz renkli düz şeritlerle çevrilidir. Bordürün kuzeydoğu köşesinde bir yunus figürü, ortasında ise yazıt yer alır. Gövdesi yay şeklinde kıvrılmış olan yunusun başı batıya, hilal şeklindeki kuyruğu kuzeye dönüktür. Mavi zemin üzerinde dış sınırları erguvan renkli tesseralardan yapılan yunusun gövdesinde sarı ve mavi renkler kullanılmıştır.

Yazıt (fig. 10. 12 A-B): Doğu dış bordürün ortasında yer alan mavi-beyaz tesseralardan yapılmış yazıt, 6 satırdan oluşmaktadır²⁶. Büyük bir kısmı tahrip olmuş yazıtta anlamlı üç kelime okunabilmektedir. Bunlar; 4. satırdaki 'Πύσσου', 5. satırdaki 'Ἰσάκου' ve 6. satırdaki 'TONOLON' dur.

Dış bordür kuzey bölüm (fig.10.11.13): Templonun bitiminden narteks başlangıcına kadar uzanan, siyah ve beyaz tesseralardan oluşan düz şeritlerle çevrelenmiş²⁷ kuzey dış bordürün bezemesini günümüze dokuz tanesi ulaşmış yunus figürleri oluşturmaktadır²⁸. Pembe ve mavi zemin üzerinde biçim olarak birbirini tekrarlayan yuvarlak gözlü, iri başlı yunusların kuyrukları hilal biçiminde yapılmıştır. Dış konturlarında koyu mavi ve erguvan tesseralar kullanılan yunusların iç dolguları mavi, sarı ve pembe renkli taşlarla yapılmıştır.

İç bordür²⁹ (fig.10. 13. 14 A-B): Yunus figürlerinden oluşan dış bordürün hemen ardından, alt ve üst şeritlerle düğümler yaparak ortada geçmeli örgüler oluşturan ikinci bir bordür³⁰ kuşağı, naosu dört bir yandan dolanmaktadır. Siyah tesseraların konturları oluşturduğu geçmelerde erguvan, pembe, sarı, mavi ve kırmızı renkli taşlar kullanılmıştır.

²⁵ Bordürün U. 5.30 m., G. 0.67 m.

²⁶ Yazıtın korunan uzunluğu: 1 m., genişliği: 0.67 m.dir.

²⁷ Şeritin G. 06.50 m.

²⁸ Yunusların U. 1.04 m., G.0.33 m.

²⁹ Balmelle 2002, Pl. 82f, 133.

³⁰ Bordürün G. 0.40 m.

8 Nolu pano³¹ (fig. 10. 15): Nefin doğu yönündeki birinci düzenlemeyi oluşturan panonun sadece güneydoğu köşesinin bir kısmı korunabilmiştir. Korunan kısımlar bize dış sınırları siyah, iç dolguları mavi tesseralardan oluşan düz şeritlerin kare bir çerçeve oluşturduğunu ve bunun ortasına dairesel bir formun yerleştirildiğini göstermektedir. Kare çerçeve ile dairesel formun arasında kalan üçgen alanı bir kantharos ile onun içinden çıkan bitkisel motifler doldurmaktadır. Mozaik kalıntılarından dıştan siyah tesseralarla sınırları çizilen kulpsuz, geniş ağızlı kantharosun, dilimli şişkin bir gövdeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kantharostan çıkan erguvan renkli düz sapların uç kısımları oval bir forma dönüşerek köşelere doğru yayılmıştır.

Kare çerçevenin ortasındaki bir kısmı korunmuş mozaikler dairesel formun dış konturları mavi, iç düzenlemeleri kırmızı, erguvan, sarı ve krem renkli tesseralardan yapılmış, birbirini kesen zincir motifleri ile bezendiğini göstermektedir (fig.10. 16)³².

9 Nolu pano³³(fig.10. 17): Kuzey yöndeki iç bordürün batı bölümüne dış kontürleri siyah, iç dolguları sarı, pembe ve kırmızı renklerden oluşan düz şeritlerin, tek düğümlü geçmeler yapması ile oluşan bir bordür daha eklenmiştir. Bu bordürün devamında birbiri ile kesişen dairelerin oluşturduğu dört sivri yapraklı rozetten meydana gelen geometrik düzenlemeye ait kesişen dairelerin kırmızı renkli dış konturları takip edilebilmektedir.

Değerlendirme

Erken Hıristiyanlık dönemine ait bezemelerde kompozisyonların bir bölümünü anlamlarını, İncil'de geçen olay ve sözlerden alan sembolik ifadeli figürler meydana getirirken³⁴ diğer bölümünü, antik dönemin figür ve formları oluşturmaktadır. Antik ifadelerin Hıristiyan inancına uyarlanarak varlığını sürdürmeye devam ettirdiğini gösteren bu tasvirlerle erken dönemde sıkça rastlanmaktadır³⁵. Çatalçam mozaikleri içindeki

³¹ Balmelle 2002, Pl. 298e, 101.

³² Balmelle 2002, Pl. 310b, 115 ya da 317a, 124.

³³ Balmelle 2002, Pl. 243b, 382.

³⁴ Lambertson 1911, 507-522. Katakompardan itibaren tasvir edilen 'iyi çoban' (bkz., Bisconti 2011, 26, 75; Rizzardi 1996, 42) ve San Apollinare in Classe'nin apsis mozaikindeki 'suretin değişimi' sahnesi (bkz. Speake 1994, 143, Carile 1992, LVI) en dikkat çeken örneklerdir.

³⁵ Kitzinger 1963, 95-115; Weitzmann 1960, 43-68. Ravenna'da Ariuscular ve Ortodokslar Vaf-tizhanelerindeki 'vaftiz' sahnelerinde Su Tanrısı'nı sembolize eden yaşlı adamın varlığı, ilkçağ alegorisine bağlanmaktadır. Bk. Carile 1992, XLVI-IX; LXXI-XII; Beckwith 1979, 39, fig. 24.

antik dönemin sevilen tasvirlerinden olan kantharos, tavus kuşu, nar ve yunus figürleri, Hıristiyani bir ifadeye bürünerek sadece erken dönem eserleri ile sınırlı kalmayıp Orta Bizans dönemi sanatında da kendilerine yer bulmuşlardır.

Üçgen biçimli kaide üzerinde yükselen geniş yada dar ağızlı, kimi örneklerde uzun boyunlu, çoğunlukla dilimli gövdeli, kulplu ya da kulpsuz kantharoslar erken dönemin yaygın bir formu olarak birçok düzenlemede benzer şekillerde işlenmiştir. Antik dönemde Dionysos kültü ile bağlantılı olan kantharos³⁶, Erken Hıristiyanlıkla birlikte kalisi sembolize etmeye başlamış ve yaşam pınarının simgesi olmuştur³⁷. Kantharos formu, Hıristiyan tasvir sanatında 3. yüzyılın başlarında katakomplardaki duvar resimlerinde³⁸, sonraki yüzyıllarda özellikle mimari plastik eserlerde, çoğunlukla asma dalı ve üzüm salkımlı bazı örneklerde ise tavus kuşu, kuş ya da geyik figürlü düzenlemelerin eksenlerinde yer almıştır³⁹. Mozaikler üzerinde de benzer şekilde tasvir edilen kantharosun buradaki en yaygın konumu panoların köşeleridir.

Akyaka'daki 8 nolu mozaik panonun tek korunmuş bölümü olan güneydoğusunda bulunan kantharos, kare çerçeve ile dairesel form arasındadır. Yerleştiriliş düzeni bakımından bölgedeki benzerlerine, 5. yüzyıl ortalarına tarihlenen Torba Manastırı'nın hamamında, 6. yüzyıl yapısı olan Gemiler Adası III Nolu Bazilikasının orta nefinde ve 5- 6. yüzyıllara tarihlenen Kos'daki Bazilikaların mozaiklerinde rastlanır⁴⁰. İlk evresi 6. yüzyıl yapısı olan Ksanthos Doğu Bazilikası'nın orta nefini bezeyen merkezi madalyonlu kare çerçevelerin köşelerinde de benzer şekilde yerleştirilmiş kantharoslar bulunmaktadır⁴¹. Ancak bu örneklerdeki kantharosların içinden yaygın bir tasvir olan kalp formulu yapraklar uzanmaktadır.

³⁶ Limão 2011, 580.

³⁷ Mercangöz 2001, 43; Mango – Bouras 1991, 405; Carr 1991, 801.

³⁸ Bisconti 2011, 195, 226; Grabar 1967, fig. 75.

³⁹ Buckler – Calder 1939, pl. 28.160; Beckwith 1979, 123, fig. 99; Ruggieri 2005, 237, res.19-20; Angello 1962, 86, fig. 80; Lahitler üzerinde bk. Fıratlı 1990, PL.33, res. 87a, 87b. İncelediğimiz mozaiklerin açığa çıkarıldığı kilisede bulunan bir levhanın üzerinde, içinden asma dallarının uzandığı bir kantharos işlenmiştir.

⁴⁰ Torba için bk. Özet 2008, 23, fig. 29-30, 37, C; Özet 2009, 80, fig. 26-27. Gemiler için bk. Iijima 2010, fig. 70; Kos örnekleri için bk. De Matties 2004, 293, fig. 1-3, 313, fig. 1; Orlandos 1966, 74, fig. 70.

⁴¹ Raynaud 2009, 90-95, fig. 98, 99, 102.

Çatalçam Bazilikasında ise uzun sapların mısır koçanı şeklindeki bir bitkiyle sonlandığı görülür. Aynı bitki motifi, yapıdaki 3 nolu panoda da yine bir kantharos içinden çıkmaktadır.

3 ve 8 nolu panolarda, yukarıdaki örneklerde görülen ağız kısmı yukarı doğru daralan ince boyunlu kulplu kantharos tipinden farklı olarak geniş gövdeli, gövde genişliğince ağız açıklığı olan, kulpsuz kantharoslar işlenmiştir. Benzer formdaki kantharoslara, 7. yüzyıla tarihlenen Kaunos Şapelinin apsis mozaığında⁴² ve Kos'daki 6. yüzyıl yapısı Zipari Bazilikası'nın⁴³ mozaiklerinde de rastlanmıştır.

Çatalçam Bazilikası'nın 3 nolu panosunda kantharosun yanı sıra tavus kuşlarına da yer verilmiştir. Antik kültürlerden itibaren tasviri yapılan hayvanlardan biri olan tavus kuşu, eti geç çürüdüğünden ölümsüzlüğü simgelemiş⁴⁴, aynı anlamla Erken Hıristiyanlığın yanı sıra Orta Bizans döneminde de varlığını sürdürmeye devam etmiştir⁴⁵.

3 nolu panoyu oluşturan kompozisyonda tavus kuşları, eksenindeki kantharosun iki yanında ve simetrik bir düzendedir. Akyaka'daki 5 ve 7 nolu panolarda da görüldüğü gibi bu tip tasvirlerde haç, kantharos, hayat ağacı ya da üzüm salkımı ekseninde durarak hayat suyunu tavus kuşu, kuş ya da diğer hayvanlar bundan içen ölümsüz ruhları ifade etmektedir. Benzer şekilde yapılmış birçok tasviri mozaiklerin yanı sıra levhalarda, sarkofaflarda, el yazmalarında ve duvar resimlerindeki kompozisyonlar içinde görmek mümkündür⁴⁶.

Akyaka'da kantharosun iki yanındaki tavuslar, ikişerli gruplar halinde, yürür pozisyonda ve arka arkaya sıralanmıştır. Bu yaygın bir düzenleme değildir⁴⁷. Kos ve Midilli Adasındaki⁴⁸ kilise mozaiklerinde olduğu gibi

⁴² Aydın 2011, 35, Abb. 9.

⁴³ Parrish 2001, 340, fig. 11.

⁴⁴ Lurker 1985, 524-25; Carr 1991, 1161.

⁴⁵ Carr 1991, 1612; Parman 1993, 87-89.

⁴⁶ Mimari plastik örneklerden bazıları için bk. Farioli 1968, I, fig.77a; II, 36b.c., 37d. Duvar resmi örneği için bkz. Fıratlı 1978, II, 912-932, III, Lev. 332, 333a, 338a-b, 340b; Brenk 1977, fig. 135. El yazması örnekleri için bk. Evans – Wixom 1997, 107, fig. 61, 93, fig. 46.

⁴⁷ Stobi Bazilikasının mozaiklerinde de tavuslar arka arkaya sıralanmıştır. Kitzinger 1946, 81-162, 194.

⁴⁸ Pelecanidis - Atzaca 1974, Lev. 61, b; Lev. 47, a-b, Lev. 111, a; De Matties 2004, 313, Tav. XLIX, 314, fig. 1, 2; Varna Arkeoloji Müzesinde sergilenen bir mozaik panodaki benzer düzenleme için Popova – Lirsch 2011, 793-822, 805, fig. 7-8.

bu tip kompozisyonlarda tavuslar genellikle, ekseninde bulunan kantharosa yönelmiş karşılıklı tek figür şeklinde yapılmaktadır.

Çatalçam Bazilikası'nın 6 nolu mozaik panosunu, üzerinde nar meyveleri bulunan bir nar ağacı bezemektedir. Antik kültürde bereket sembolü olan nar Girit, Miken ve Mısır sanatlarında ölümsüzlüğün simgesi olarak mezar tasvirlerinde kullanılırken Hıristiyanlıkta, İsa'nın ve Meryem'in sembolü olmuştur⁴⁹. Mimari plastik eserlerde çoğunlukla narın sadece meyvesi işlenirken⁵⁰ mozaiklerde ağacı ile birlikte tasarlanmaktadır. Nar ağacının mozaiklerdeki betimlemelerine bölgede, Ksanthos Doğu Bazilikası'nda, Gemiler Adasındaki 3 Nolu Bazilika'da ve Aphrodisias'da rastlanır⁵¹. Akyaka'da nar meyvesi biçim olarak söz konusu örneklerle benzerlik göstermekle birlikte narların yer aldığı ağaç, iki yana asma dalı şeklinde yapılmış formu ile bu örneklerden ayrılmaktadır.

Çatalçam Bazilikası'nın 5 ve 7 nolu mozaik panolarında, ekseninde yer alan bir ağacın iki yanındaki karşılıklı geyik figürlerinin ön ayakları ağaca dayanmaktadır. Akyakadaki'nin aksine genellikle boynuzlu olarak yapılan geyik figürlerinin Ksanthos, Dağpazarı Kilikia ve Manisa Gördes'deki Kiliselerin mozaiklerinde olduğu gibi bir kantharosa yönelmesi en yaygın uygulamadır⁵². Çatalçam'daki gibi ağaca yönelmiş geyik tasvirine bölgede sadece Gemiler Adası 3 Nolu Bazilikasında rastlanmıştır⁵³. Bu düzenlemede Akyaka'dan farklı olarak ekseninden kaydırılmış ağaca, boynuzlu tek bir geyiğin yöneldiği görülür.

Akyaka'daki Bazilikanın orta nefini yunusların sıralandığı bir bordür çevrelemektedir. Antik dönemde dünya ile ölümler dünyası arasında aracı, denizlerde insanların koruyucu ve yol göstericisi olan yunus, koruyucu sıfatıyla Hıristiyanlıkta da yerini bulmuştur⁵⁴.

⁴⁹ Dutilh 1994, 198-199. Antik dönemde Side kentinin arması olan nar, bu döneme ait sikkeler üzerinde de tasvir edilmiştir. Bk. Mansel 1978, 26, res.6.

⁵⁰ Milas Arkeoloji Müzesinden bir örnek için bk. Özcan 2011, fig. 12.

⁵¹ Ksanthos örneği için bk. Raynaud 2009, 40-41, fig. 25-26, 2-3. Gemiler için bk. Masuda 2010, 69, fig. 74, 70, fig. 79; Aphrodisias örneği için bk. Campbell 1991, 88-90.

⁵² Raynaud 2009, 69-70, fig. 65-69; Gough 1961, fig. 5; Tok 2008, fig. 6.

⁵³ Masuda 2010, PL. 54-55.

⁵⁴ Diez 1957, 675.

Hıristiyan sanatındaki en erken tasvirlerine katakomplarda⁵⁵ rastladığımız yunus, mimari plastik eserlerde⁵⁶ de karşımıza çıkmaktadır. Çatalçam Bazilikası'nın hareket halindeki yunuslarının düzenleme, form ve işleniş yönünden en yakın örneğine, 6. yüzyıla tarihlenen Bodrum Tavşan Adası'nda bulunan bazilikanın mozaiklerinde rastlanmıştır⁵⁷. Akayaka'da olduğu gibi bir bordür bezemesi olarak orta nefi dolanan arka arkaya sıralanmış yunuslar, hareket halinde resmedilmiştir.

Geç Antik dönem yapılarının mozaik programı içinde geometrik formlar önemli bir yere sahiptir. Geniş alanları kaplayan panolar bu dönemde yaygın olarak geometrik desenlerle bezenmiştir. Ayrıca, figürlü ya da geometrik kompozisyonların dış çerçevelerinde bordür bezemesi olarak da kullanılmıştır.

Çatalçam Bazilikası'nın bema bölümündeki panoların etrafını çevreleyen zincir motifi ve helezonlu kıvrımlar, döşeme mozaikleri üzerinde panoları birbirinden ayırarak onları bağımsız birer ikona dönüştüren birçok bordür formundan bazılarıdır.

Antik dönemde yaygın olarak tasvir edilen zincir motifli bordürün, Erken Hıristiyanlık dönemi mozaiklerinde de aynı yaygınlıkta kullanıldığını gösteren çok sayıda örnek bulunmaktadır⁵⁸.

Çatalçam Bazilikası'nın 1 ve 2 nolu mozaik panolarında, düğümlerle bezeli dairesel motiflerden oluşan bir düzenleme görülmektedir.

Geç Antik sanatın bir yaratması olan bu geometrik düzenleme Orta Bizans döneminin mimari plastik eserlerinde de yer alır⁵⁹. 5-6. yüzyıllara

⁵⁵ Bisconti 2011, 223, 224, 229.

⁵⁶ Fıratlı 1990, Pl. 55, 60, 79, 173; Aydın 2012, fig. 4; Gough 1985, fig. 52.

⁵⁷ Andaloro 2002, 165, fig. 9; Andaloro – Pogliani 2011, 19, 23, fig. 7-8. Bodrum'da Charidemos evinin döşemelerindeki örnekler için bk. Poulsen 2008, 104, 106-107, fig. 7-9; Bodrum Gara Kilisesinde diğer örneklerden farklı olarak kare bir panonun ortasına kılıç balıklarının yerleştirildikleri görülür. Bk. Tok 2007, 186, 12-13. Kos örnekleri için bk. De Matties 2004, 280, Tav. XVII, fig. 1; Tav. XXI, fig. 1; 299, Tav. XXXV, fig. 2; Diğer Yunan adalarındaki örnekler için bk. Pelecanidis – Atzaca 1974, Lev. 267, Lev. 333. Sardes'de bir madalyon etrafında sıralanan yunuslar için bk. Scheibelreiter – Gail 2011, 677, Abb. 546.

⁵⁸ Çok sayıda örnekten birkaçı için bk. Orlandos 1966, 53-58, fig. 47-58; Berti 1985, 155, 157, fig. 2, Tav. XX, c, d; Parrish 2001, 340, 342, 43, fig. 11-12, 17, 19; Balducci 1936, 10, fig. 5; Raynaud 2009, 55, fig. 47, 59, fig. 55-56, 119, fig. 136.

⁵⁹ Efes Müzesindeki 21/34/77 nolu korkuluk levhası üzerindeki bezme için bk. Büyükkolancı – Öztaşkın 2010, 46.

tarihlenen Bodrum Torba, Küçük Tavşan Adası, 6. yüzyıla tarihlenen Iasos Akropolis, Knidos A, Milet, Aphrodisias, Ksanthos Doğu Bazilikası ile Kos'daki birçok bazilikanın döşeme mozaiklerinde yer alan bu düğümlerle bezeli dairesel motifler, Çatalçam'daki panolarla yakın benzerlikler göstermektedir⁶⁰.

Bazilika'nın naosunda bulunan ikinci bordürü, dış şeritlerle düğümlü bağlantıları olan dairesel motifler oluşturmaktadır.

Orta Bizans döneminin Opus Sectile tekniğindeki mozaiklerinde ve mimari plastik eserlerinde bu motifin yer aldığı birçok örnek bulunmaktadır⁶¹. Bu motif mozaikler üzerinde çoğunlukla, Çatalçam'ın 1 ve 2 nolu panolarında olduğu gibi geniş alanları kaplamanın yanında, bordür bezemesi olarak da kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. Çatalçam Bazilikası'nın dış bordürünü de oluşturan bu formun bölgedeki diğer örneği Gemiler Adasıdır⁶². Ksanthos Doğu Bazilikasında benzer düzenlemedeki dairesel formların daha büyük ve içlerinin bezemeli olduğu görülür⁶³.

Çatalçam Bazilikası'nın 9 nolu panosunu, kesişen dairelerden oluşan dört sivri yapraklı rozet motiflerinin oluşturduğu, parçalar halinde korunmuş mozaiklerden anlaşılmaktadır.

Dört sivri yapraklı rozet (yada kesişen daire) motifi, Erken Hıristiyanlıkta opus tessellatum, Orta Bizans döneminde ise opus sectile tekniğinde⁶⁴ yapılmış döşeme mozaiklerinde, 7. yüzyılda duvar resimlerinde, 8. yüzyıldan itibaren de mimari plastik eserler üzerinde⁶⁵ yaygın olarak kullanılan

⁶⁰ Toba için bk. Özet 2008, 30, fig. 47; Küçük Tavşan Adası için bk. Andaloro 2005, fig.4; Iasos için bk. Levi 1966, fig. 74; Milet için bk. Müller - Wiener 1977-78, pl. 33-2; Aphrodisias için bk. Campbell 1991, Pl. 84; Ksanthos için bk. Raynaud 2009, 69, 71-72, 7-1B, fig. 69; Kos için bk. De Matties 2004, 292, Tav. XXVIII, 3, Tav. LI, 3; Pelecanidis - Atzaca 1974, Tav. 26-27, Tav. 45; Parrish 2001, fig. 3. Perge'den bir örnek için bk. Işıklıkaya 2011, 478, fig. 11; Knidos için bk. Scheibelreiter 2011, Abb. 364

⁶¹ İznik Ayasofya Kilisesi opus Sectile döşemesi için bk. Demiriz 2002, 84-87. Mimari plastik eserler üzerindeki örneklerden birkaçı için bk. Parman 2002, foto. 22b, 23a, 105a; Özcan 2012, fig. 9; Niewöhner 2008, 329, Abb. 40, Kat. 36; Ruggieri 2004, 15, fig. 6.

⁶² Masuda 2010, PL. 9, fig. 4. Kos'da benzer formun farklı motiflerle uygulanmış bir örneği için bk. Balducci 1936, 21, fig. 12.

⁶³ Raynaud 2009, 114-115, fig. 128-129, 8-2.

⁶⁴ Demre'deki H. Nikolaos Kilisesi'nin opus sectile tekniğindeki mozaikleri için bk. Feld 1975, 360-428, Taf. 129, A,B,D. Nif'te bulunmuş örnekler için bk. Tulunay 2008, res. 10. 10. yüzyıla tarihlenen bir çini parçası üzerindeki düzenleme için bk. Alchermes 1997, 330, fig. 224.

⁶⁵ Motifin 8. yüzyıla tarihlenen bir örneğine Amorium'da bir templon payesi üzerinde rastlanmıştır. Bk. Lightfoot - Lightfoot 2007, 51. Milas için bk. Özcan 2010, 351, res. 10; Bergama için

bezemelerdendir⁶⁶. Bodrum Toba, Knidos, Milas, Iasos Agora, Ksanthos Doğu Bazilikası ve Kos'taki birçok bazilikanın mozaiklerinde bu geometrik düzenlemeye rastlanmaktadır⁶⁷. Dört sivri yapraklı rozet motifine geçişi sağlayan düğümlü düz şeritlerden oluşan bordürün yakın bir benzeri ise Iasos Agora Bazilikasında bulunmuştur⁶⁸. Burada da bordür, dört sivri yapraklı rozet motiflerinden oluşan bir düzenlemeye geçiş sağlamaktadır.

Çatalçam Bazilikası'na ait en önemli belgeyi doğu dış bordürün ortasındaki yazıt oluşturmaktadır. Bir kısmı korunmuş olan yazıtta ikisi genitiv kasusta geçen üç kelime anlamlıdır. Bunlardan biri 4. satırdaki 'Πιάσου' dir. Ender rastlanan bir isim olması nedeniyle sözcük, ἀπ' Ἰασοῦ' (Iasoslu) şeklinde anlamlandırılabilir. Diğer isim 5. satırda yer alan, yine genitiv kasustaki Ἰσάκου' (Isakos'un) şahıs ismidir. Ancak yazıt bir bütünlük içinde algılanmadığı için bu isimler hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Yazıtın 6. satırında da 'TONOLON' 'ton holon: tamamını' anlamına gelen bir kelime okunabilmiştir⁶⁹. Bu ifadeler, yapının 'tamamının' mozaik döşemede adı ya da adları geçen kişilerce yaptırıldığı ya da, adları geçen kişi ya da kişilerce yapının onarılıp mozaiklerin 'tamamının' bu sırada eklendiğini düşündürmektedir.

Sonuç

Çatalçam Bazilikası'nın mozaiklerinde, geometrik ve figürlü motiflerden oluşan bir bezeme repertuarı uygulanmıştır. Bordürleri ve panoları dolduran geometrik düzenlemelerin, Antik dönemlerden itibaren kullanımı olan yaygın formlardan meydana geldikleri görülmektedir. Bu formların bir kısmı değişime uğramadan olduğu gibi kalırken bazıları, Hıristiyanı unsurlarla yeniden düzenlenmiş, bunların dışında kalanlar ise Hıristiyanlık dönemi içinde geliştirilmiştir.

bk. Dennert 1995, Taf. 49, fig. 1-2; Demre için bk. Feld 1975, Lev. 122, C; Uşak için bk. Parman 2002, foto. 83; Tire ve Beçin için bk. Mercangöz 2008, 93-94, fig. 9-11.

⁶⁶ Antalya Yanartaş için bk. Ruggieri – Giordano – Furnari 1994, foto, 31-33; Trabenna için bk. Akyürek – Kissler 2004, 52, fig. 12.

⁶⁷ Torba için bk. Özet 2009, 38, PL. II; Milas için bk. Kızıl – Özcan 2010, res. 13; Iasos için bk. Scheibelreiter 2011, Abb. 306; Knidos için bk. Love 1973, Pl. 73, fig. 6; Yalçın 1996, fig. 16; Ksanthos için bk. Raynaud 2009, 39-40, fig. 25; Kos için bk. De Matties 2004, Tav. XLIX, 1-3.

⁶⁸ Berti 1985, Tav. XX, a; Scheibelreiter 2011, Abb. 305.

⁶⁹ Yazıtın okunması ve yorumlanması Prof. Dr. Sencer Şahin tarafından yapılmıştır. Hocamıza katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Geometrik formlu mozaik düzenlemelerde genellikle, artarak karmaşıklaşan geometrik şekillere, renk çeşitlemeleriyle derinlik etkisi verilmeye çalışılmıştır. Ancak oldukça zor olan uygulamanın her mozaik düzenlemede başarılı olamadığı da görülmektedir⁷⁰. Renk skalası ve karmaşıklaşan plastik ya da stilize etkili desenlerin işlenişi, dönemsel ya da kronolojik bir gelişimin sonucu olmaktan çok yaptırıcının zevki, kimi zamanda maddi imkânlarına bağlı bir tercih olarak değerlendirilmelidir⁷¹. Çatalçam Bazilikasının geometrik kompozisyonlarında perspektif ve derinliğin olmadığı görülmüştür. Dama motifini hatırlatan dörtgen formlu baklava desenlerinde görmeye alışık olduğumuz üç boyutluluğun yerine renk geçişleri ile bir derinlik sağlanmaya çalışılsa da Bergama mozaiklerinde⁷² bulunan benzer düzenlemenin derinlik etkili görüntüsü elde edilememiştir. Orta nefin orta kısmındaki geniş alanları kaplayan geometrik kompozisyonların önemli bir kısmı yok olduğundan yapının geometrik desenleri hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmak zor olsa da eldeki veriler, sınırlı renklerle basit formların tercih edildiğini düşündürmektedir.

Geç Antik dönem döşeme mozaiklerinde, geniş alanları kaplamakta yaygın olarak geometrik desenler tercih edilmiştir. Çatalçam Bazilikasının templondan sonraki kısmının orta alan panolarında, Torba ve Knidos Liman Bazilikası yan neflerinin neredeyse tamamında⁷³, Ksanthos Bazilikasının atriumu da dahil olmak üzere⁷⁴ geniş alanların geometrik desenlerle bezenildiği görülür⁷⁵.

Antik dönem yapılarında görmeye alışık olduğumuz büyük panolardan oluşan figürlü kompozisyonlar Geç Antik'te, Çatalçam Bazilikasında olduğu gibi kare ya da dörtgen çerçeveler⁷⁶ kimi örneklerde ise dairesel formların⁷⁷ içinde küçük alanları kaplayacak şekilde yapıların değişik bölümlerine yerleştirilmiştir⁷⁸. Çatalçam, Tavşan Adası, Torba ve Ksanthos Doğu

⁷⁰ Raynaud 2009, 160.

⁷¹ Scheibelreiter 2011, 417, 419.

⁷² Scheibelreiter 2011, Abb. 461, 470, 471.

⁷³ Scheibelreiter 2011, Abb. 365, 614.

⁷⁴ Raynaud 2009, 36.

⁷⁵ Kos örnekleri için bk. Parrish 2001, 334, fig. 3; De Matties 2004.

⁷⁶ Scheibelreiter – Gail 2011, 547- 548; Raynaud 2009, fig. 67; Asano 2010, Pl. 52-55.

⁷⁷ Asano 2010, Pl.9, fig. 1-2; Scheibelreiter 2011, Abb. 89, 546.

⁷⁸ Gemiler Adası III Nolu Bazilikasının figürlü tasvirleri yan ve orta neftedir. Bk. Asano 2010, fig. 19; Kos örnekleri için bk. Orlandos 1966, 53-56.

Bazilikasında⁷⁹ olduğu gibi figürlü motifler bordürlerde de kullanılmıştır. Sembolik ifadeler taşıyan kompozisyonlar ise kiliselerde yaygın olarak, bema ve apsis yarım yuvarlağını bezemektedir⁸⁰. Bu tasvirlerin bema ve apsisde yoğunlaşması alanın litürjik işleviyle bağlantılıdır. Bu bölümlerde en fazla tercih edilen kompozisyonlar kantharos, tavus kuşu, geyik ve asma tasvirleridir. Çatalçam Bazilikası'nda bema'yı kantharos etrafında tavus kuşu, nar ağacı ve geyik motifleri bezemektedir. Manisa Gördes'te kantharos etrafında geyik ve asma dalları bema da büyük bir pano olarak geometrik bir çerçeve içinde yer alırken⁸¹, Kaunos ve Sardes'te apsis yarım yuvarlağını kantharos içinden çıkan asma motifleri doldurmaktadır⁸².

Benzer motiflerden oluşan mozaiklerin işlenişinde atölyelere bağlı bir takım farklılıklar görülmektedir. Bunun en güzel örneği Çatalçam Bazilikası mozaiklerindeki kantharos, nar ağacı ve geyik tasvirlerinde karşımıza çıkar. En yakın örneklerini Likya bölgesindeki Gemiler Adası 3 Nolu Bazilikası ve Ksanthos Doğu Bazilikasında bulduğumuz bu tasvirlerin, düzenleniş bakımından benzerlikleri olsada figür ve formların yapılarındaki farklılıklar, değişik atölyelerin ürünü olduklarını göstermektedir. Diğer taraftan Çatalçam'ın bordürlerini bezeyen yunuslar, aynı atölyenin elinden çıkmışcasına Bodrum Tavşan Adası Bazilikası yunuslarının birebir tekrarıdır. Iasos Agora, Torba, Kos ve Knidos Bazilikalarındaki düğümlerle bezeli madalyonlar ve bunların renk skalaları da Çatalçam örnekleri ile yakın benzerlikler içindedir.

Sonuç olarak benzer örneklerin yanı sıra, mozaik üzerindeki yazıtın yazı karakterini de dikkate alarak erken 6. yüzyıl eseri olarak değerlendirdiğimiz Çatalçam Bazilikası mozaiklerinin tasarım ve işlenişinde, Bodrum yarımadası Geç Antik dönem mozaikleri ile birlikte Kos Adası mozaiklerinin de Karia bölgesindeki birçok döşeme mozaiginde görüldüğü gibi güçlü bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür.

⁷⁹ Torba için bk. Scheibelreiter 2011, Abb. 620; Ksanthos için bk. Raynaud 2009, fig. 130-131.

⁸⁰ Ksanthos Doğu Bazilikasında kantharos etrafında geyik figürleri farklı bir uygulama olarak kuzey nefin giriş kapısı önüne yerleştirilmiştir. Bk. Raynaud 2009, fig. 65-66. Bazı örneklerde ise bu bölümlerde geometrik kompozisyonlara da yer verilmektedir. Torba Bazilikası apsis mozaiği için bk. Özet 2008, PL.I.D; Kos'dan bir örnek için bk. Orlandos 1966, fig. 62; Derecik Bazilikası apsis ve bema düzenlemesi için bk. Okçu 2007, 171, res. 5.

⁸¹ Tok 2008, 157, res.6.

⁸² Kaunos için bk. Záh 2003, Abb. 58; Aydın 2011, Abb. 9; Sardes için bk. Scheibelreiter - Gail 2011, Abb. 560. diğer örnekler için bk. Pelecanidis - Atzaca 1974, Lev. 278, a-b; Scheibelreiter 2007, 70, fig. 17

Bibliyografya ve Kısaltmalar

Akyürek – Kessler 2004

Akyürek, E. – H. Kessler, “The Medieval Church of Trebenna and Pictorial Program: A Vanishing Monument in its Historical Context”, *Cahiers Archeologiques* 52, 45-55.

Andaloro 2002

Andaloro, M., “Küçük Tavşan Adası: 2001 Report”, AST 20-1, 153-167.

Andaloro 2005

Andaloro, M., “Küçük Tavşan Adası: 2003 Report”, AST 23-2, 44-53.

Andaloro – Pogliana 2011

Andaloro, M. – P. Pogliani, “A Model for an Integrated Analysis Between Knowledge, Conservation and Documentation”, XI. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri (ed. M. Şahin), 15-30.

Angello 1962

Angello, G., *Le Arti Figurative Nella Sicilia Bizantina*, Palermo.

Alchermes 1997

Alchermes, J.D., “The Bulgarians”, *The Glory of Byzantium Art and Culture of the Middle Byzantine Era* (ed. C. Evans – W.D. Wixom), 320-326, New York.

Asano 2010

Asano, K. (ed), *The Island of St. Nicholas Excavation and Survey of The Gemiler Island on Mediterranean Coast of Turkey*, Osaka.

Aydın 2011

Aydın, A., “Das Fussbodenmosaik des Annexbaus in der Kuppelkirche in Kaunos. The Floor Mosaic at the Annex Building of the Domed Church”, XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu (ed. M. Şahin), 31-42.

Aydın 2012

Aydın, A., ‘Silifke Müzesi’ndeki Figürlü Bir Duvar Nişi Bloğu’, *OLBA XX*, 407-426.

Balmelle 2002

Balmelle, C. – M. Blanchard vd., *Le décor géométrique de la Mosaique Romaine II. Répertoire graphique et descriptif des décors centrés*, Paris.

Balducci 1936

Balducci, H., *Basiliche protocristiane e bizantine a Coe (Egeo), Pavia*.

Berti 1985

Berti, F., “I mosaici degli edifici di culto cristiano”, *Suppl.al Barte* 31-32, 155-162.

Bean – Cook 1957

Bean, G.E. – J.M. Cook, “The Carian Coast III”, *The Annual of the British School at Athens* 52, 58-146.

Beckwith 1979

Beckwith, J., *Early Christian and Byzantine Art*, London.

Buckler – Calder 1939

Buckler, W.H. – W.M. Calder, “Monument and Document from Phrygia and Caria”, *MAMA VI*, 112-135.

Brenk 1977

Brenk, B.V. (ed.), *Spätantike und Frühes Christentum*, Berlin.

Büyükkolancı – Öztaşkın 2010

Büyükkolancı, M. – G.K. Öztaşkın, “Selçuk- Efes Müzesi’nde sergilenen ST. Jean Kilisesi’ne Ait Korkuluk Levhaları ve Templon

- Arşitravları”, Pammukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 7, 39-49.
- Bisconti 2011 Le Pitture Delle Catacombe Romane, Restauri e interpretazioni, Todi.
- Campbell 1991 Campbell, S.D., The Mosaics of Aphrodisias in Caria, Toronto.
- Carr 1991 Carr, A. W., “Peacocks”, The Oxford Dictionary of Byzantium III, 1611-12.
- Carile 1992 Carile, A., Storia di Ravenna, II/1, 2, Venezia.
- Dennert 1995 Dennert, M., “MittelByzantinische Ambone”, IstMitt 45, 137-147.
- Demiriz 2002 Demiriz, Y., Örgülü Bizans Döşeme Mozaikleri, İstanbul.
- Diez 1957 Diez, E., “Delphin”, RAC III, 667-682.
- De Matties 2004 De Metteis, L.M., Mosaici di Cos Dagli scavi dele missioni Italia e Tedesche (1900- 1945), Atene.
- Dutilh 1994 Dutilh, C., “Granatapfel”, Lexikon der Christlichen Ikonographie II, 198-199.
- Eddy 1973 Eddy, S.K., “Some Irregular Amounts of Athenian Tribute”, American Journal of Philology 94, 47-70.
- Evans – Wixom 1997 Evans, H.C. – W.D. Wixom, The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era, New York.
- Farioli 1968 Farioli, R.O., Corpus della Scultura Paleocristiana bizantina ed altomedioevale di Ravenna, I-II, Roma.
- Feld 1975 Feld, O., “Die Innenausstattung der Nikolaoskirche in Myra”, Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit (ed. J. Borchardt), 360-428.
- Fraser – Bean 1954 Fraser, P.M. – G.E. Bean, The Rhodian Peraea and Islands, London.
- Fıratlı 1978 Fıratlı, N., “An Early Byzantine Hypogeum Discovered at İznik”, Mansel’e Armağan, II, 912-932.
- Fıratlı 1990 Fıratlı, N., La sculpture byzantine figuree au Musee Archeologique d’İstanbul, Paris.
- Gough 1961 Gough, M., “Karlık and Dağ Pazarı 1958”, TAD IX-II, 5-6.
- Gough 1985 Gough, M., Alahan: an Early Christian Monastery in Southern Turkey, Toronto.
- Grabar 1967 Grabar, A., Die Kunst Des Frühen Christentums, München.
- İren 2005 a İren, K., ‘İdyma İlkçağ kenti ve Çevresi 2004-2005 Yılları Arkeolojik Yüzey Araştırması’, Araştırma Sonuçları Toplantısı 24 (2005a), I, 399-414.
- İren 2005 b İren, K., ‘İdyma İlkçağ Kenti ve Çevresi 2004 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması’, TÜBA-KED 4 (2005b), 7-31.

- Kitzinger 1963 Kitzinger, E., "The Hellenistic Heritage in Byzantine Art", DOP 17, 95-115.
- Kitzinger 1946 Kitzinger, E., "A Survey of The Early Christian Town of Stobi", DOP 3, 81-162.
- Kızıl – Özcan 2009 Kızıl, A. – H.Ö. Özcan, "Milas Ahmet Çavuş Mahallesinden Çıkan Mozaikler", Journal of Mosaic Research 3, 15-30.
- Köhler 1870 Köhler, U., Urkunden und Untersuchungen zur Geschichte des delisch- attischen Bundes.
- Levi 1966 Levi, D., "Le Campagne 1962-1964 a Iasos", Annuario della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente (bull 2) 44, 1966, 413-414.
- Limão 2011 Limao, F., "The Vas's representation (Canharus, Crater) on the Roman Mosaic in Portugal: A Significant Formal and Iconographic Path From Classic Antiquity to Late Antiquity", XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu (ed. M. Şahin), 565-583.
- Lightfoot – Lightfoot 2007 Lightfoot, C. – M. Lightfoot, Anadolu'da Bir Bizans Kenti Amorium (çev. M. Lightfoot) İstanbul.
- Lurker 1985 Lurker, M., Wörterbuch der Symbolik, Stuttgart.
- Love 1973 Love, I.C., "A Preliminary Report of the Excavations at Knidos 1972", AJA 77, 393-405.
- Lamberton 1911 Lamberton, C.D., "The Development of Christian Symbolism as Illustrated in Roman Catacomb Painting", AJA 15, 507-522.
- Mango – Bouras 1991 Mango, M.M. – L. Ph. Bouras, "Chalice", The Oxford Dictionary of Byzantium, 405, New York.
- Mercangöz 2001 Mercangöz, Z., "Ortaçağ Hıristiyanlık İnanışında Ökaristi ve Sanattaki Yansımaları", Sanat ve İnanç Sempozyumu II (ed. B. Mahir – H. Katipoğlu), 43-52.
- Mercangöz 2008 Mercangöz, Z., "Reflexions sur le decor sculpte byzantin d'Anatolie occidentale", Journal of the British Archeological Association, La Sculpture byzantine VII-XII siecles 2000 Athenes, 81-104.
- Masuda 2010 Masuda, T., "Floor Mosaic of Church III", The Island of St. Nicholas, Excavation and Survey of the Gemiler Island Area, Lycia, Turkey (ed. K. Asano), Osaka.
- Müller-Wiener 1977-78 Müller-Wiener, W., "Milet 1973-1975", Mitteilungen des Deutschen archäologischen Instituts Istanbul 27-28, 93-125.
- Mansel 1978 Mansel, A.M., Side, Ankara.
- Niewöhner 2008 Niewöhner, P., "Mittelbyzantinische Templonanlagen aus Anatolien Die Sammlung des Archaeologischen Museums Kütahya und ihr Kontext", IstMitt 58, 285-345.

- Head 1897 Head, B.V., British Museum Catalog of Greek Coins. Greek Coins of Caria, Cos, Rhodes(XIX).
- Iijima 2010 Iijima, A., "Technical Remarks on the Floor mosaaic of Church III", The Island of St. Nicholas, Excavation and Survey of the Gemiler Island Area, Icia, Turkey (ed. K. Asano), Osaka.
- Işıklıkaya 2011 Işıklıkaya, I.R., "Mosaics in Perge. Preliminary Report on the Mosaics of the Macellum", XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu (ed. M. Şahin), 467- 482.
- İren – Gürbüzler 2006 İren, K. – M. Gürbüzler, "İdyma İlkçağ Kenti ve Çevresi 2005 Yılı Arkeolojik Envanteri ve Yüzey Araştırması", TÜBA-KED 5, 7-22.
- Orlandos 1966 Orlandos, K., AYO ΑΛΑΙΟΧΡΟΙΟΤΑΙΟΚΑΙ ΒΑΚΙΛΙΚΑΙ ΤΗ ΚΟΣ.
- Okçu 2007 Okçu, R., 'Derecik Bazilikası Kurtarma Kazısı', III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri, 37- 44.
- Özet 2008 Özet, A., "Excavations in The Torba Monastery", P. Pedersen (ed.), Halicarnassin Studies V, 9-40.
- Özet 2009 Özet, A., "Bodrum- Torba Monastery Mosaics", Journal of Mosaic Research 3, 71-83.
- Özcan 2010 Özcan, Ö.H., "Muğla İli ve İlçelerindeki Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bizans Dönemine Ait Taş Eserler", AST 27-2, 337-354.
- Özcan 2011 Özcan, Ö.H., "Examples of Architectural Sculpture with Figurative and Floral Decoration of the Byzantine Period at Muğla, Bodrum and Milas Archaeological Museums", OLBA XIX, 389-415.
- Özcan 2012 Özcan, Ö.H., "Muğla, Bodrum ve Milas Arkeoloji Müzeleri'ndeki Orta Bizans Dönemine Ait Bir Grup Litürjik İşlevli Taş Eser", Olba XX, 427-452.
- Parman 1993 Parman, E., "Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi", Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar. Günel İnal'a Armağan, 387-389.
- Parman 2002 Parman E., Ortaçağ'da Bizans Döneminde Frigya ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri, Eskişehir.
- Parrish 2001 Parrish, D., "An Early Byzantine Mosaic Workshop Based on Cos: Architectural Context And Pavement Design", Antiquité tardive 9, 331-349.
- Pelecanidis 1974 Pelecanidis, S. – P. Atzaca, Corpus Mosaicorum Christianorum Vetustiorum Pavimentorum Graecorum. I. Graecia Insularis (Monumenta Byzantina I), Thessaloniki.
- Poulsen 2008 Poulsen, B., "Consideration on Motifs and Mosaic Workshops: The Case of Halikarnassos", IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri (ed. M. Şahin), 101-110.
- Popova – Lirsch 2011 Popova, V. – A. Lirsch, "Corpus of Late Antique and Early Christian Mosaics in Bulgaria", XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu 2009 (ed. M. Şahin), 793- 822.

- Piri Reis 1988 Piri Reis, Kitab-I Bahriye, cilt 2, Ankara.
- Ptolemaios Ptolemaios, Geographika V.2.20.
- Raynaud 2009 Raynaud, M.P., Corpus of the Mosaics of Turkey, Xanthos, Part 1 - The East Basilica, İstanbul.
- Ruggieri v.d. 1994 Ruggieri, V. – F. Giordano – A. Furnari, “Un Camplesso Iconoclastico a Chrimera (Yanartaş) Rapporto Preliminare”, *Oriente Christiana Periodica* 60, 471-502.
- Ruggieri 2004 Ruggieri, V., “La Scultura bizantina nel museo archeologico di Antiochia di Pisidia (Yalvaç)”, *Orientalia Christiana Periodica* 70, 262-288.
- Ruggieri 2005 Ruggieri, V., *La Caria Bizantina: topografia, archeologia ed arte*, Rubbettino.
- Robert 1937 Robert, L., *Etudes Anatoliennes*.
- Rizzardi 1996 Rizzardi, C., *The Mausoleum of Galla placidia Ravenna, Modena*.
- Stephanos 1849 Byzantini EΘNΙΚΩΝ, *A Geographical Lexicon On Ancient Cities, Peoples, Tribes and Toponyms*, Berlin.
- Scheibelreiter 2007 Schibelreiter, V., “Mosaics in Roman and Late Antique Western Asia Minor”, III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri (ed. M. Şahin), 63-79.
- Scheibelreiter 2011 Scheibelreiter, G.V., *Die Mosaiken Westleinsiens*, OAI 46, Wien.
- Speake 1994 Speake, J., *The Dictionary of Symbols in Christian Art*, London.
- Taft 1991 Taft, R.F., “Eucharist”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 737-738, New York.
- Tok 2007 Tok, E., “Bodrum Bitez Gara Kilise Mozaikleri”, III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri (ed. M. Şahin), 55-62.
- Tok 2008 Tok, E., “Kuzey Lydia’da Bir Kiliseye Ait Mozaikler: Manisa Gördes Çağlayan Köyü Yakınındaki Kilise Kalıntısı”, IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri (ed. M. Şahin), 155-159.
- Tulunay 2008 Tulunay, E.T., “Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2007 Kazıları”, *KST* 30-3, 411-426.
- Weitzmann 1960 Weitzmann, K., ‘The Survival of Mythological Representations in Early Christian and Byzantine Art and Their Impact on Christian Iconograph’, *Dumbarton Oaks Papers* 14, 43-68.
- Yalçın 1996 Yalçın, A.B., “Alcune osservazioni sul decoro scultoreo e musivo delle chiese protobizantine de Cnido in Caria”, *Bisanzio e l’Occidente: arte, archeologia, storia Studi in onore di Fernanda de’ Maffei*, 106-123, Roma.
- Zäh 2003 Zäh, A., *Zur Typologie kirchlicher Architektur im südwestlichen Kleinasien*, Maintal.



Fig. 1 Çatalçam Bazilikası, mozaik çizimli plan



Fig. 2 Orta nef mozaikleri, genel

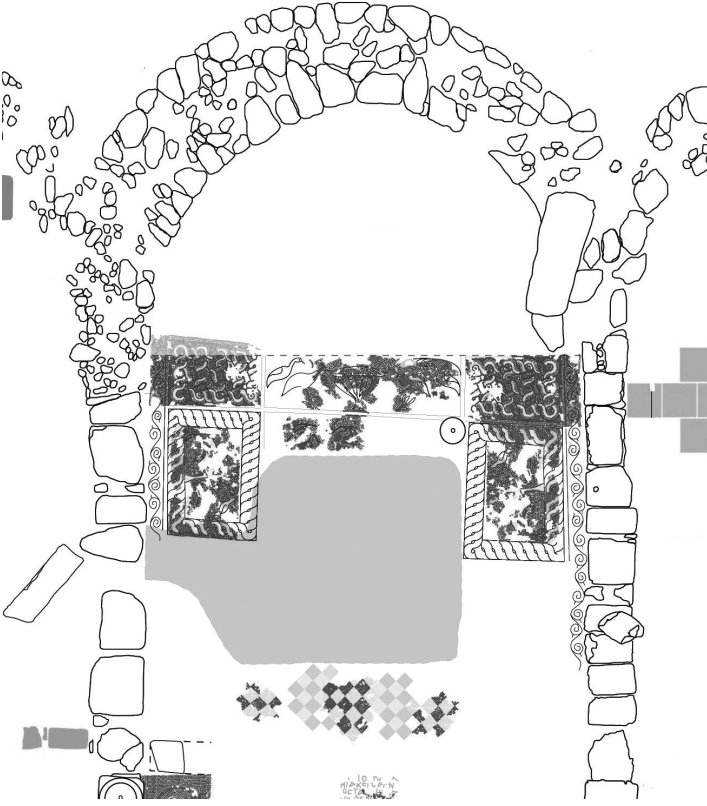


Fig. 3
Bema bölümü
mozaikleri, çizim

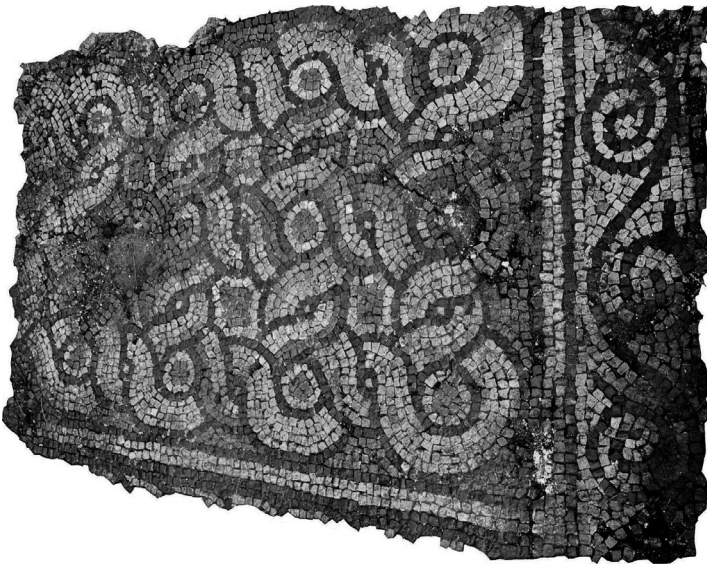


Fig. 4
1-2 nolu pano



Fig. 5a 3 nolu pano, çizim



Fig. 5b 3 nolu pano



Fig. 5c 3 nolu pano

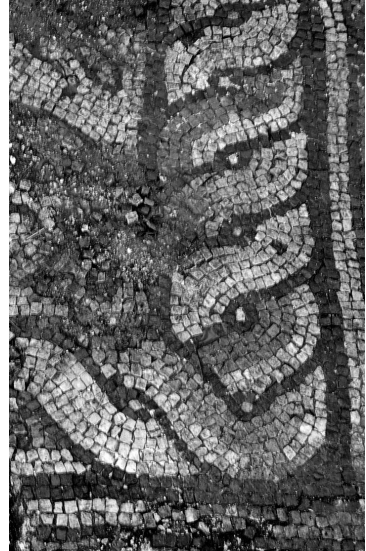


Fig. 6 Bordür



Fig. 7a 4-5 nolu pano, çizim



Fig. 7b 4-5 nolu pano

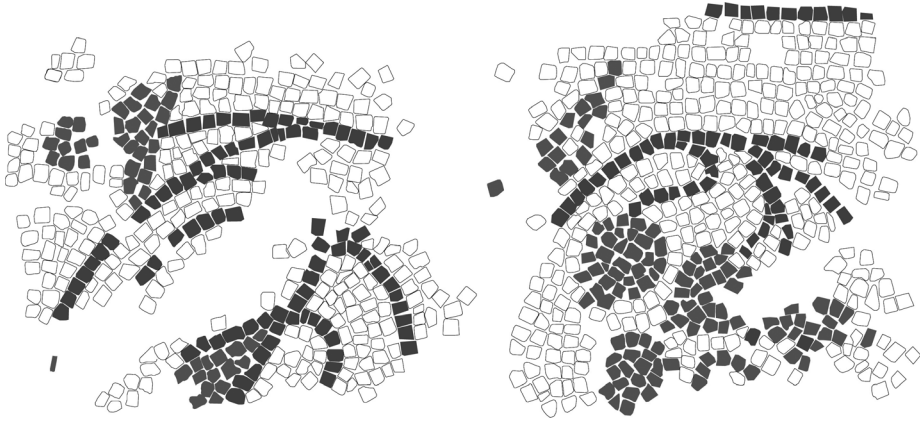


Fig. 8a 6 nolu pano, çizim



Fig. 8b 6 nolu pano

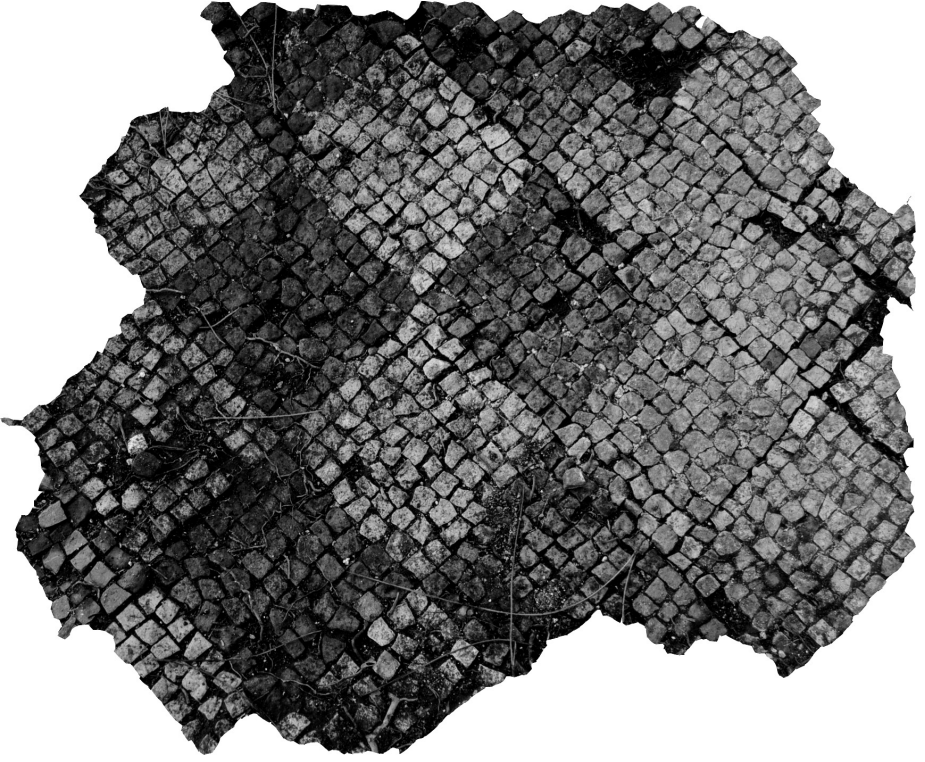


Fig. 9 7 nolu pano

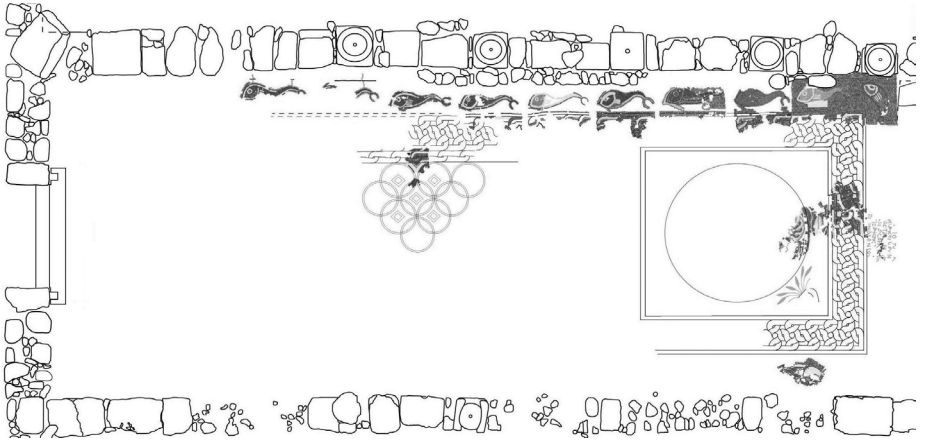


Fig. 10 Orta nef mozaikleri, çizim



Fig. 11 Kuzey dış bordür

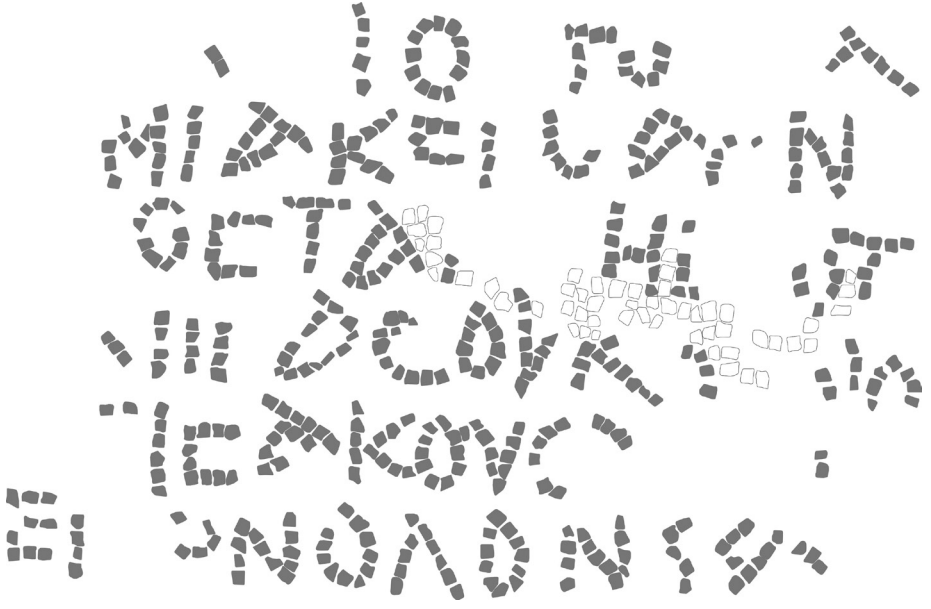


Fig. 12a Yazıt, çizim

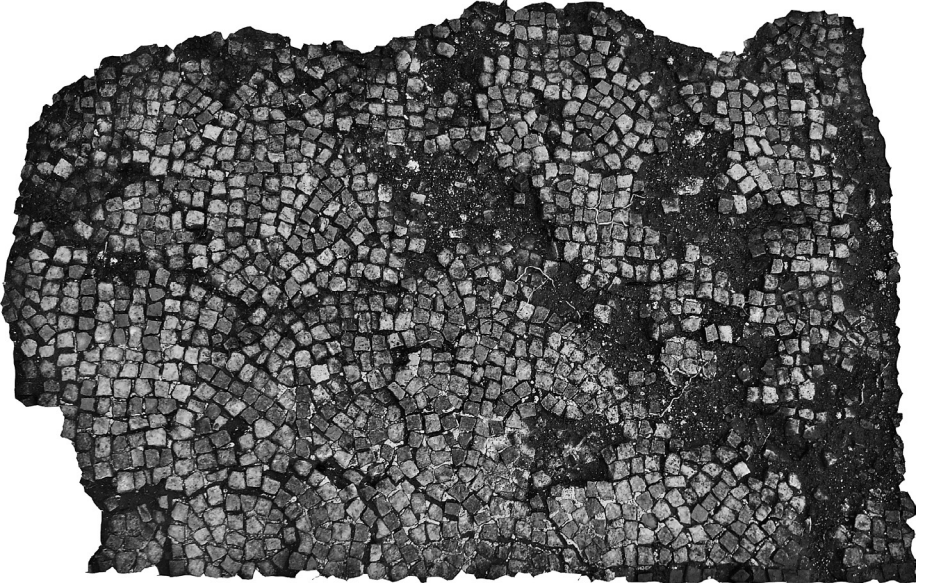


Fig. 12b Yazıt



Fig. 13 Kuzey dış ve iç bordür



Fig. 14a İç bordür, çizim

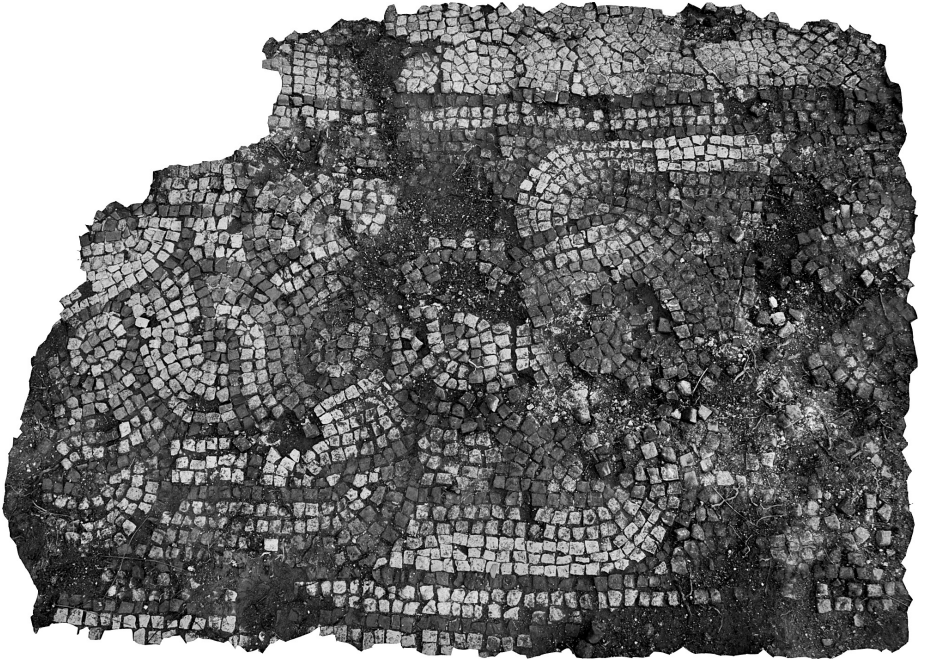


Fig. 14b İç bordür

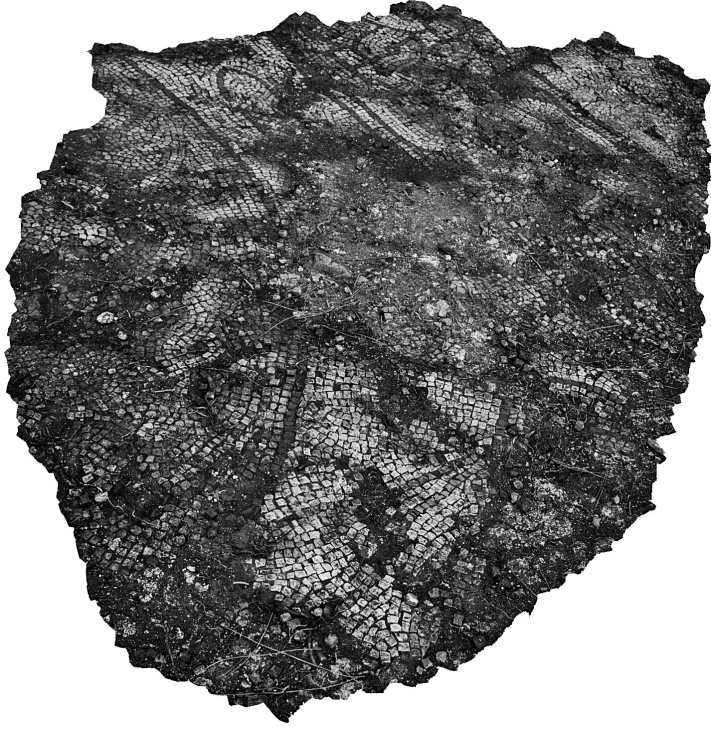


Fig. 15
8 nolu pano

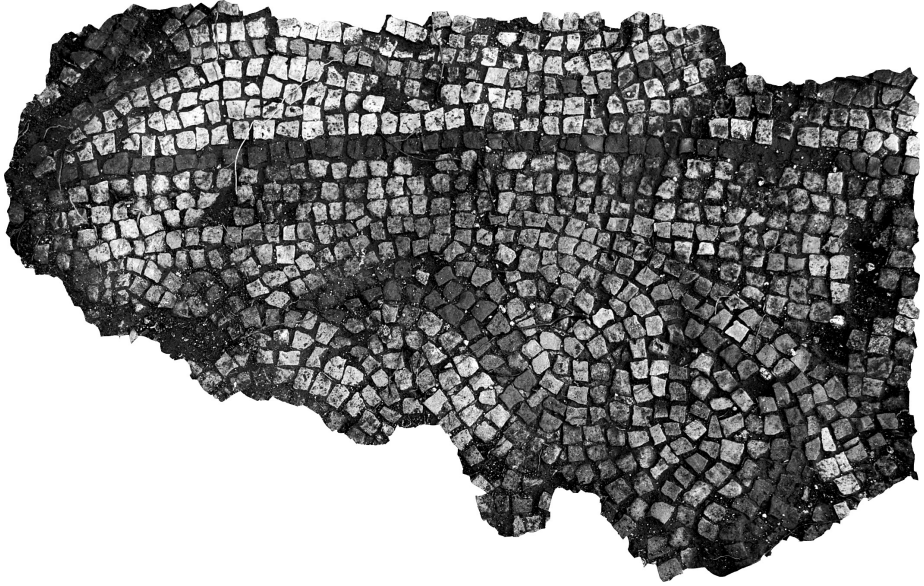


Fig. 16 8 nolu pano, daireysel form detay

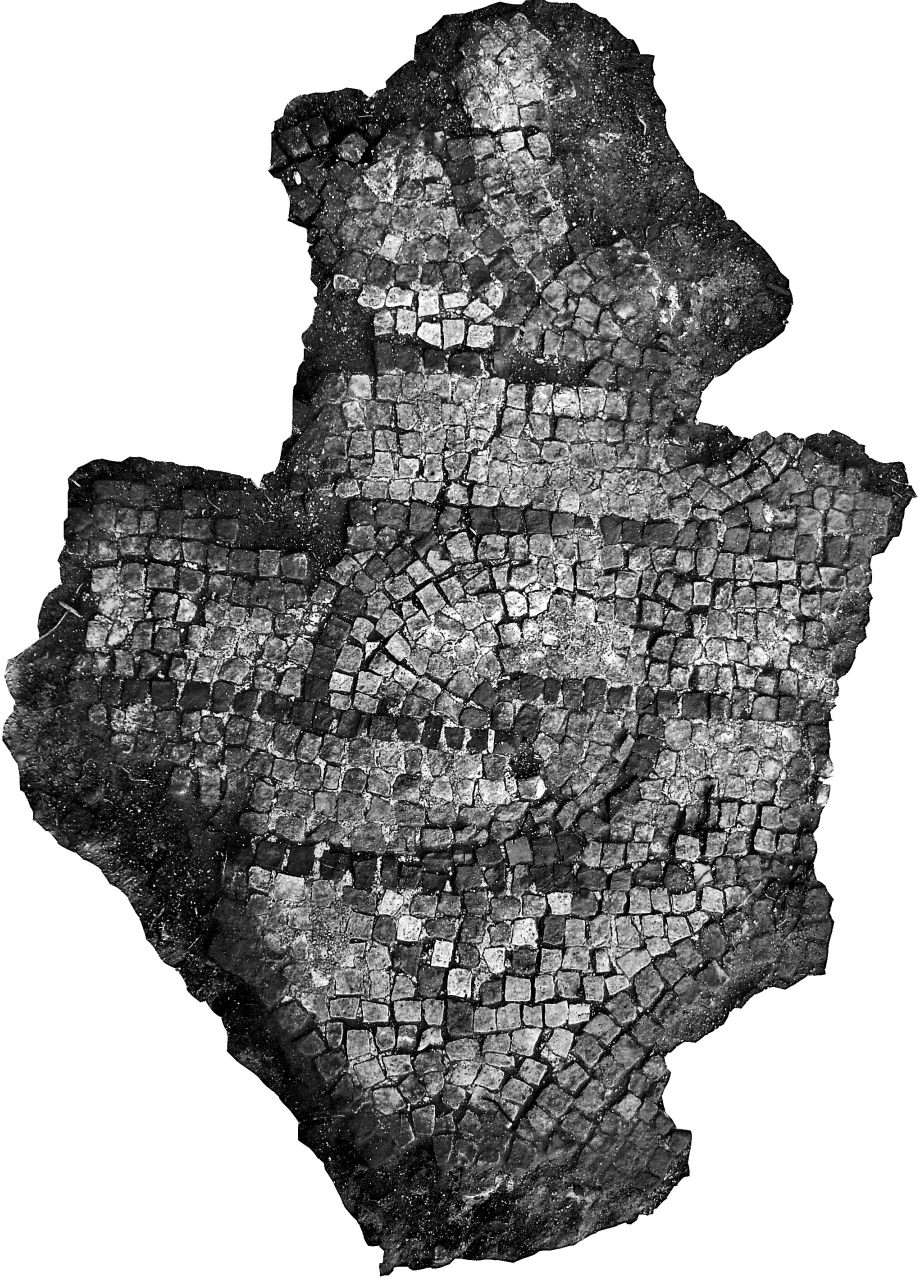


Fig. 17 Ara bordür ve 9 nolu pano başlangıcı